

Sosiaalityön tutkimuksen moniäänisyys

Sosiaalityön tutkimusta esittelevän teemanumeron tarkoituksena on rakentaa moniäänisyyttä ja jäsentää suhdetta erilaisiin tieteellisiin lähestymistapoihin ilman metodikiistoja ja arvoasteikkojen rakentamista. Lähtökohtanamme on ollut näkemys, että kaikilla tutkimustraditioilla on annettavaa tietämisemme ja tietoisuutemme lisäämiseksi. Niin akateemisessa maailmassa kuin ammatillisissa käytännöissäkin tulisi tämän johdosta olla tilaa monille äänille ja niiden väliselle dialogille. Olemmekin pitäneet mahdollisena ja toivottavana, että moniäänisyys näkyisi teemanumeron artikkeleissa myös menetelmällisenä moninaisuutena. Tässäkään numerossa ei kuitenkaan ole mahdollista käsitellä kaikkia sosiaalityön tutkimustraditioita tai kaikkea sosiaalityön kentällä toteutettavaa tutkimus- ja arviointityötä. Artikkelien perusteella vaikuttaa joka tapauksessa siltä, että kokemusten, vuorovaikutuksen, verkostojen ja palvelujärjestelmien empiirinen tutkimus painottuu tällä hetkellä enemmän kvalitatiiviseen kuin kvantitatiiviseen analyysiin.

Sosiaalityön rajat ja kohteet ovat monella tavoin ajassa liikkuvia ja muuttuvia; myös sosiaalityön ydin herättää jatkuvasti keskustelua. Yhä uudelleen kysytään, mikä on käytännön ja tutkimuksen suhde, miten rakennetaan siltoja lähitieteisiin, miten saavutetaan akateemista ja ammatillista profiilia? Sosiaalityön tutkimusta luonnehtivat kaikenkattavuus, arkisuus ja moniäänisyys, mitkä ovat yhtäältä alan tutkimuksen vahvuuksia mutta samalla myös sen akilleenkantapäätä.

Teemanumeron idea syntyi järjestäessämme Tampereella toukuussa 2003 sosiaalityön tutkimuksellista keskustelua virittävää seminaaria. Sosiaalityön tutkimuksen seura, valtakunnallinen sosiaalityön yliopistoverkosto (SOSNET) ja Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos järjestivät seminaarin "Moniäänisyys sosiaa-

lityön tutkimuksessa - kokemuksia, kohtaamisia, verkostoja ja järjestelmiä". Tämä lehti perustuu siis tuohon reilu vuosi sitten pidettyyn seminaariin niin sisällön kuin rakenteenkin osalta. Alkuperäisestä seminaariasetelmasta poiketen emme kuitenkaan saaneet jokaiseen artikkeliin tekstiksi työstettyä kommenttipuheenvuoroa.

Katsomme, että sosiaalityön erilaisten tutkimusnäkökulmien esittely on erityisen perusteltua tilanteessa, jossa Januksesta on tullut myös Sosiaalityön tutkimuksen seuran jäsenlehti. Tässä teemanumerossa sosiaalityön tutkimuksen moniäänisyyttä tavoitellaan neljän tason kautta. Ensimmäisenä lähtökohtana toimii yksittäisen asiakkaan kokemusmaailma, josta tarkastelu laajenee vuorovaikutusjärjestelmän tutkimiseen sosiaalityön ammatillisessa kohtaamisessa. Artikkelien teemat laajenevat edelleen sosiaalisten verkostojen, erityisesti läheisiä ja vertaisverkostojen merkitykseen ja lopulta sosiaalipalvelujärjestelmän tutkimukseen.

Teemanumero keskittyy sosiaalityön tutkimukseen, vaikka artikkeleissa reflektoidaan myös sosiaalityön käytännön moninaisuutta sekä sen asettamia haasteita. Kokemukset, vuorovaikutus, sosiaaliset verkostot ja palvelujärjestelmät ovat sosiaalityön ammatillisissa käytännöissä arkipäivää ja siten myös sosiaalityön tutkimukselle relevantteja ja mahdollisia kohteita. Kukin niistä tarjoaa kuitenkin kovin erilaisen tulkintakohteen ja -kontekstin tutkimukselle. Asiakas ja hänen kokemuksensa edellyttävät toisenlaista tutkimusotetta kuin ammatillisen kohtaamisen tai yhteisöllisten verkostojen ja palvelujärjestelmien tarkastelu. Näillä eri tasoilla on kuitenkin myös vastavuoroisia yhtymäkohtia ja rajapintoja. Kirjoittajien näkökulmat vaihtelevat intensiivisistä tapauskuvauksista ekstensiivisiin metodologiisiin jäsenyyksiin ja tutkimisen ja tietämisen tapoihin. Artikkeleita voi lukea joko etsien kunkin lähestymistavan erityispiirteitä tai vaihtoehtoisesti korostaen sosiaalityön mosaiikkimaista ykseyttä. Sosiaalityössä ei käytetä yhtä ääntä tai väriä vaan kenttä hajoaa moneksi.

Kokemuksen hienovaraista tavoittamista

Sosiaalitieteissä tehdään paljon haastattelututkimuksia; on haastattelijoita, informantteja ja tarvetta kuulla käyttäjien antamaa palautetta. Sosiaalityön tutkimuksen kysymykset muuttuvat kuitenkin ristiriitaisiksi ja eettisesti haastaviksi, jos siinä pysähdytään kuulemaan yhteiskunnan marginaaleissa elävien ihmisten kokemuksia. Kokemusten tulkitsija kohtaa monia itsereflektiota vaativia kysymyksiä. Millä oikeudella astun haastateltavien elämään tai tulkitse ja kirjoitan heidän elämästään? Mitä ymmärrän kokemuksella ja miten kirjoitan toisen ainutkertaisesta kokemuksesta siten, ettei tekstini tee vääryyttä kertojalle tai ylitulkitse hänen todellisuuttaan? Riitta Granfelt kirjoittaa artikkelissaan näistä ja monista muista eettistä reflektiota vaativista kysymyksistä. Hän ei päästä lukijaansa helpolla vaan haastaa tämän pohtimaan kokemusten etnometodologisen tutkimisen rajoituk-

sia, eettisyyttä ja oikeutusta. Kirjoittaja kipuilee yhteiskunnallisten rajojen ja erilaisten todellisuuksien kanssa: miten voin ylittää sukupuoleen, ikään, koulutukseen ja sosiaalis-taloudelliseen asemaan liittyviä eroavuuksia, miten voin väittää ymmärtäväni yhteiskunnan reunoilla elävien arkea, jos tahtomattakin katselen elämää yliopistoihmisen silmin? Artikkelissaan Riitta Granfelt luo näköalan, jonka mukaan parhaimmillaan kokemusten tutkimus voi rajoittuneisuudestaan huolimatta antaa tilaa kertojan "omalle puhutulle syrjäytymiselle" – sen sijaan, että "me" asettaisimme "hänet" syrjäytymistä ehkäisevien toimenpiteiden kohteeksi tai arvioisimme, mitä "niille" tulisi tehdä ja mihin hintaan. Kokemusten tutkimus ja tutkimukseen osallistuminen ovat poliittisia tekoja. Eettisen herkkyyden tulisi näkyä etenkin tutkijan kohtaamisissa, hänen ilmiöille antamisissa nimissä sekä kyvyssä – tai edes pyrkimyksessä – kunnioittaa "toisen toiseutta". Sosiaalityön tutkimuksen elävyys ja uskottavuus vaativat välitöntä kosketusta niiden ihmisten kokemuksiin, jotka eivät pidä yhteiskunnassa itsestään kovaa ääntä tai asemoidu sen keskusta.

Vuorovaikutus sosiaalityön perusyksikkönä

Ruohonjuuritason sosiaalityö toteutuu suurelta osin kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa asiakkaan kanssa. Voidaan hyvällä syyllä sanoa, että vuorovaikutus on yksi sosiaalityön tärkeimmistä perusedellytyksistä, menetelmistä sekä tuloksista. Ammatillinen vuorovaikutus kantaa itsessään myös vallankäytön elementtejä sekä mahdollistaa asiakkaan väheksynnän tai leimaamisen. Kuitenkin myös asiakkaalla on vuorovaikutustilanteessa liikkumatilaa ja valtaa; hän voi säädellä keskustelun luonnetta, osallistua tai olla osallistumatta, puhua tai vaieta. Vuorovaikutuksen tutkimus on innoittanut tutkijoita eri oppialoilta jo liki sadan vuoden ajan.

Kirsi Juhila tarkastelee artikkelissaan vuorovaikutuksen tutkimuksen perinnettä rakentamansa sukupolvimallin kautta. Vuorovaikutuksen tutkimuksen ensimmäisen, ajallisesti 1900-luvun alkupuoliskolle sijoittuvan sukupolven muodostavat symbolinen interaktionismi ja kielifilosofia. Sosiaalityön tutkimukselle meadilaisen interaktionismin anti on Juhilan mukaan sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kohtaamisen dynamiikan ymmärtämisessä. Myös Bakhtinin kielifilosofiset lähtökohdat dialogisuus ja polyfonia ovat keskeisiä käsitteitä sosiaalityön äänimaisemassa. Toiseen, 1950- ja 1960-luvuilla alkaneeseen sukupolveen kuuluvat etnometodologia, impressionistinen sosiaalipsykologia ja sosiaalinen konstruktionismi. Niiden avulla voidaan analysoida esimerkiksi sosiaalityön yhteistoiminnallista luonnetta, sosiaalityötä vuorovaikutuksen näyttämönä ja sosiaalityön paikallisuutta. Vuorovaikutustutkimuksen nykysukupolvea edustavat Juhilan jäsenyyksessä keskustelun-, kategoria- ja diskurssianalyysi sekä narratiivinen tutkimus ja uusi etnografia, joiden sovellukset sosiaalityön tutkimuksessa ovat moninaiset.

Myös Marjo Kuronen kirjoittaa vuorovaikutuksen tutkimuksesta pohtien sen erillisyyttä käytännön työn menetelmien kehittämisestä. Asiakas- ja terapiatyön menetelmien kehittämisessä kielen ja vuorovaikutuksen käyttäminen on viimeisten 10-20 vuoden aikana ollut hyvin suosittua. Menetelmälliset lähestymistavat kuten ratkaisukeskeinen työ tai narratiivinen terapia kiinnittävät huomionsa juuri kielelliseen vuorovaikutukseen – aivan samoin kuin vuorovaikutuksen tutkimuskin. Tästä huolimatta työmenetelmien kehittäjät eivät juuri viittaa ammatillisen vuorovaikutuksen tutkimukseen eivätkä tutkijatakaan ole kiinnittäneet huomiotaan kyseisiin menetelmiin. Marjo Kuronen kysyykin, pitäisikö vuorovaikutuksen tutkijoiden ja käytännön työmenetelmien kehittäjien keskustella nykyistä enemmän toistensa kanssa.

Sosiaaliset verkostot

Sosiaalisten verkostojen merkitys ei ole professionaalisten palvelujärjestelmien kasvusta huolimatta kadonnut ihmisten elämästä, vaan ihmiset hakevat edelleenkin tukea ensisijaisesti lähipiiristä ja vasta sen jälkeen ulkopuolisista järjestelmistä. Perinteisten läheisverkostojen ohella on voimistunut myös vertaisverkostojen merkitys tuen tarjoajina. Jaettuihin elämäntilanteisiin, kokemuksiin ja maallikkotietoon perustuvat vertaisverkostot nähdäänkin nykyisin yhtenä keskeisenä sosiaalisen tuen tuottajatahona. Marianne Nylund tarkastelee artikkelissaan sosiaalisia verkostoja tutkimuksen ja sosiaalityön käytäntöjen näkökulmasta. Sosiaalityhteellisessä tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita verkostoista sosiaalisen pääoman ja resurssien näkökulmasta. Sosiaalityön ja sosiaalipolitiikan verkostotutkimuksen avainsanoja ovat puolestaan sosiaalinen tuki ja hoiva. Lähtökohtainen oletus on usein se, että sosiaalisten verkostojen puuttumisesta seuraa vääjäämättä hyvinvoinnin vajeita. Toisaalta tutkimuksissa on voitu osoittaa myös liian kiinteillä verkostoilla olevan omat haittansa. Sosiaalityön ammatillisissa käytännöissä verkostomallia on sovellettu etenkin verkostotyössä, -terapiassa ja läheisneuvonpidossa. "Mikä voisi olla sosiaalityöntekijöiden rooli sosiaalisten verkostojen löytämisessä ja aktivoimisessa?", kysyy Marianne Nylund ja haastaa sosiaalityön tiedostamaan eri asiakasryhmien tarpeita kulttuurisensitiivisesti ja tunnistamaan uusimuotoisia vertaisryhmiä esimerkiksi Internetin kautta.

Sosiaalipalvelujärjestelmien tutkimus ja sosiaalityö

Hyvinvointipalvelut ovat olleet viime vuosikymmeninä yhteiskuntatieteilijöiden kiinnostuksen kohteena. Hyvinvointi- ja erityisesti sosiaalipalvelut on ymmärretty sosiaalipoliittisessa tutkimuksessa keskeiseksi tutkimuskohteeksi. Suurta mielenkiintoa ovat herättäneet muun muassa palvelujärjestelmän pluralisoiminen ja uudelleensuuntaaminen. Teppo Kröger väittää artikkelissaan sosiaalityön tutkimuk-

sen sen sijaan suhtautuneen sosiaalipalveluihin ambivalentimmin. Oliko myös sosiaalityön tutkimuksen syytä olla kiinnostunut sosiaalipalveluista? Tai mitä annettavaa sosiaalipalvelujen tutkimuksella on sosiaalityölle? Teppo Kröger jäsentää sosiaalipalvelututkimuksen kentän tiedonintressien pohjalta kolmeksi tutkimusorientaatioksi: teoreettiseksi, hallinnollisesti orientoituneeksi ja käytäntöjen kehittämiseen suuntautuneeksi sosiaalipalvelututkimukseksi. Teoreettisesti orientoitunutta sosiaalipalvelujen tutkimusta on Krögerin mukaan luonnehtinut kriittinen tiedonintressi, mikä on näkynyt erityisesti kansainvälisessä nais- ja vammaistutkimuksessa. Nämä suuntauksukset ovat paljastaneet palvelujärjestelmien epäkohtia ja normatiivisia taustaolettamuksia sekä pyrkineet edistämään erilaisten "vallattomien" ryhmien asemaa. Hallinnollisesti orientoituneen empiirisen sosiaalitutkimuksen kohteena ovat olleet palvelujärjestelmän rakenteet. Käsitteellisiä avauksia tärkeämpää niissä on Krögerin mukaan ollut tarjota hallinnolle ajantasaista tietoa palvelujärjestelmän tilasta. Käytäntöjen kehittämiseen suuntautuneessa tutkimuksessa keskitytään puolestaan tietyn palvelun tai palvelukokonaisuuden usein paikallistasolla tehtävään tutkimukseen. Teppo Krögerin mukaan kaikilla edellä mainituilla orientaatioilla tuotetaan sosiaalityölle relevanttia tietoa, mutta sosiaalityössä on kuitenkin tähän asti pikemmin hyödynnetty palvelujärjestelmää koskevaa tietoa kuin tuotettu sitä itse. Erityisenä sosiaalityön tutkimuksen haasteena kirjoittaja näkee palvelujen käyttäjien kokemusten ja merkitysmaailmojen kvalitatiiviset tarkastelut, joilla olisi merkitystä palvelujärjestelmien kehittämisen kannalta.

Vuokko Niiranen paikantaa keskustelupuheenvuorossaan sosiaalityön toimintaympäristön muutossaasteita ja tarkastelee niitä erityisesti suhteessa sosiaalityön johtamiseen nykyisin liitettyihin vaatimuksiin ja odotuksiin. Johtamisen näkökulmasta kunnallinen sosiaalityö on haasteellinen työympäristö, sillä johtajalta odotetaan - oman työyhteisönsä johtamisen lisäksi - myös paikallisen ja usein alueellisenkin sosiaalipolitiikan johtamista. Kun toimintaympäristössä on lisäksi siirrytty ennakoitavuudesta ja hierarkioista enemmän kohti epävarmuutta ja verkostomaista toimintaa, niin sosiaalityön johtajuutta haastavat Niirasan mukaan erityisesti uudenlaiset palvelutarpeet ja palvelujärjestelmän muutospainheet. Sosiaalityön käytännöissäänkin vaaditaan uudenlaisia ongelmanratkaisuja ja työtapoja ja kykyä käyttää heijasteista valtaa. Johtajuuskysymyksiä tulisikin painottaa nykyistä enemmän niin tutkimuksessa, koulutuksessa kuin sosiaalityön arjessa, sillä sosiaalityön johtajuudella on merkittäviä heijastevaikutuksia aina paikallisten työyhteisöjen hyvinvoinnista kansalliseen päätöksentekoon. Sosiaalityössä liikutaan aina tasolta toiselle sekä tuotetaan ja kuullaan moniäänisyyttä.

Suvi Raitakari, Irene Roivainen ja Teppo Kröger